

**Doç. Dr. UYGUR KOCABAŞOĞLU, KENDİ
BELGELERİYLE ANADOLU'DAKİ
AMERİKA-19.YÜZYILDA OSMANLI
İMPARATORLUĞUNDAKİ MİSYONER
OKULLARI, İSTANBUL 1989**

Prof. Dr. Seçil AKGÜN*

Osmanlı İmparatorluğunu konu alan tarihçiler, eğitimciler ve araştırmacılar sık sık İmparatorluğun eğitim sistemi üzerinde durmuşlar, çeşitli zamanlarda yapılmış değişiklikleri özenle incelemişlerdir. 1820 yılından itibaren Osmanlı İmparatorluğuna gelmeye başlayan Amerikalı misyonerler de pekçok araştırmacının ilgisini çekmiş, faaliyetleri bazen objektif bazen de önyargılı yaklaşımlarla ele alınmıştır. Ancak, bu misyonerlerin Osmanlı topraklarında kurup geliştirdikleri Amerikan okulları üzerine özgün incelemeler, hala çok kısıtlıdır. Doç. Dr. Uygur Kocabaşoğlu'nun "Anadolu'daki Amerika" kitabı, bu okulları Türkiye'de kurulmaları, dağılımları, mali kaynakları, yönetimleri açısından ele alan ve 19. yüzyıl boyunca bu okulları tek tek inceleyip değerlendiren ilk Türkçe yapıttır.

Yaklaşık 200 yıldır yalnız Osmanlı İmparatorluğunda değil, dünyanın çeşitli yörelerinde faaliyet göstermekte olan Amerikalı misyonerlerin günceleri, özel arşivleri, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki merkezleri ile resmi ve özel yazışmaları, ülkemizde kısaca "Amerikan Board" diye tanınan American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM)'un eskiden Bostan'da şimdi New York'taki genel merkezlerinde toplanmıştır. Dr. Kocabaşoğlu söz konusu yapıtını oluşturmada misyonerler konusunda çoğu yabancılar tarafından yayınlanmış yapıtları inceleyerek onlardan yararlanmakla kalmamış, ABCFM arşivinde de Osmanlı İmparatorluğundaki Amerikalı Misyonerlerin evrakı üzerinde ayrıntılı bir araştırma yapmıştır.

* Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Tarih Bölümü Başkanı.

"Anadolu'daki Amerika" Osmanlı Amerikan ilişkilerinin başlaması, misyonerlerin İmparatorluğa gelişleri ve Osmanlı halklarıyla tanışmalarını ve okullaşmaya yönelmelerini içeren giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Sonuç kısmında da Amerikalı Misyonerler ve okullarının Amerika'nın Ortadoğu politikasındaki yerini içeren genel değerlendirme yapılmaktadır.

Kitabın birinci bölümünde Dr. Kocabaşoğlu okulların kuruluşlarını ve ilk 20 yıllık faaliyetlerini ele almıştır. Bu kısımda ilkin misyonları Protestanlığı yaygınlaştırmak olan Amerikalı misyonerlerin sosyal kökenleri, eğitim durumları, dünya görüşleri üzerinde durulmuştur. Daha sonra Osmanlı halkları ile tanışmaları ve amaçlarına ulaşabilmek için en tutarlı yolun eğitim olduğu görüşüyle okullaşmaya başlamaları anlatılmıştır. İşlevlerinin gerektirdiği okuma materyalini öğrencilere dinsel yayınlarla destekleyerek sunabilmek için Malta'daki matbaanın geliştirilmesi, sonra yayıncılık faaliyetlerinin İzmir'e daha sonra da İstanbul'a aktarılması da bu bölümde ele alınmıştır.

İkinci kısımda, 1840-1870 yılları arası eğitim faaliyetleri üzerinde durulmaktadır. Tanzimat dönemine rastlayan bu yıllarda Avrupa devletleri Osmanlı azınlıkları üzerinde Hıristiyan mezheplerini kullanarak haklar iddia etmeye, böylece Osmanlı iç işlerine karışmaya çalıştıkları sıralarda Amerikalı misyonerler de amaçlarına erişebilmek çabası içinde din adına karşılaştıkları rekabetten karlı çıkabilmek için eğitime verdikleri önemi arttırıp eğitim stratejilerinde yaygınlaşma önde gelmek üzere yaptıkları değişiklikler, bu bölümde ele alınmaktadır. Bu oluşum içinde misyonerler, Osmanlı Müslüman unsurunun dininin devlet tarafından kiskançlıkla korunduğunu görmüşlerdir. Müslüman olmayanlara devletin gösterdiği hoşgörüden yoksun olan Müslümanların din değiştirdiklerinde çok ağır cezalara çarptırıldıklarını gözleyerek Müslüman halka ve aralarında mezhepsel çekişmeler olmayan Yahudilere eğilmekten vazgeçmişlerdi. Öteyandan mezhepsel bütünlük içinde olmayan ve Gregoriyen kilisesiyle de türlü sorunları olan Ermenilere yönelmiş, onları protestanlaştırmışlardı. Böylece, misyoner okullarının neredeyse Protestan Ermenilerin okulları haline gelmeleri, Ermenilere kucak açan bu okulların özellikle Ermenilerin yaygın olduğu yörelerde geliştirilmesi de bu kısımda ele alınmıştır. Aynı bölüm, Ermenilerle oluşan bu yakınlık doğrultusunda devletle Ermeniler arasında olumsuz yöne sapmaya başlayan ilişkilerde Amerikalı

misyonerlerin yanlı rolünü de belirterek misyonerlerin politize olmaya başladıklarını içermektedir.

Son bölümde yazar 1871-1900 yılları arasında basın ve yayın faaliyetleri, nitelik ve nicelik bakımından ilk okullar ve gelişmeleri, kız-erkek öğrencilere yönelik orta dereceli okullardaki sıçramaları bu okulların ders içeriklerini de ele alarak incelemektedir. Söz konusu dönem misyonerlerinin lise dengi ancak kolej adını alan okulları kurdukları dönemdir. Dr. Kocabaşoğlu, kendi deyimiyle "Amerikan çıkarlarının bel kemiğini oluşturan, bir yandan da yeni dünyanın eğitim alanındaki prestijini simgeleyen" bu okulların her birinin kuruluşunu, ders içeriklerini, kız ve erkek öğrenci sayılarını, öğretmenlerini de bu bölümde ele almıştır. Yine bu bölümde Ortadoğuda Amerikanın ekonomik beklentileri ile misyoner hareketi arasında kitap boyunca geliştirilen köprü kurulmaktadır.

Kitap, Dr. Kocabaşoğlu'nun 19. yüzyıl başında Osmanlı İmparatorluğundaki kuruluşundan aynı yüzyılın sonuna kadar yön değiştiren misyoner hareketi ile birlikte Ortadoğuda Amerikan emperyalizminin gelişmesinde okulların oynadığı etkin rolü belirten bir değerlendirme ile son bulmaktadır.

Dikkatle hazırlanmış 18 tablo, 80 yıllık süreç içinde yıllık karşılaştırmalarla okulların türünü, öğrenci sayılarını, misyon matbaası ve yayınlarını, misyon hareketinin mali portresini sunmaktadır.

Türkiye'deki eğitim değişmelerine katkısına değinilen misyoner okullarının Trablusgarp, Balkan Savaşları ve Birinci Dünya savaşı sırasında durumlarının çok sarsıldığı yazar tarafından belirtilmekte ve 20. yüzyıl gelişmelerinin haklı olarak ayrı bir araştırma konusu olduğu vurgulanmaktadır.

Değinilen ilginç tabloların yanısıra okuyucuya ayrıca Amerikalı ve Türk yazarların konuyla ilgili yayınlarının toplandığı çok geniş bir de bibliyografya sunulmuştur.

"Anadolu'daki Amerika"nın Uygur Kocabaşoğlu'nun esprili ve akıcı yazımı ile yalnız konu ile ilgili okurlara ilginç bir kaynak olmakla kalmayıp aynı zamanda misyonerler üzerine süregelen tartışmaları yönlendirmede de güçlü bir katkıda bulunacağı kuşkusuzdur.

